

...ROHELISED ÕNDSAD LOOTUSED: AED JA LOODUS EESTI KIRJANDUSES

11.–12. juunil toimus Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse (UTKK) ning Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudi juures tegutseva Keskkonnaajaloo Keskuse (KAJAK) ühiskorraldusel aedade ja looduse kujutamisele eesti kirjanduses pühendatud konverents koos väljasõiduseminariga Kehrasse. Konverentsi esimene päev peeti UTKK muuseumiosakonnas Väikese Illimari 12, teine päev Kehra rahvamajas ja linna inspireerivas ümbruses kohaliku MTÜ Kehra Raudteejaam liikmete juhatusel.

Teemapüstitus tingis mõningaid ebatraditsioonilisi lahendusi. Konverents kombineeris senisest julgemalt teoreetilist mõtet ja praktiliste tööde esitlusi, samuti katsetati pisut teistsugust ettekandevormi – paarisettekannet, kus sarnasel teemal kõnelevad kirjandusteadlased said võimaluse esitada oma mõtteid üksteisele järgnevalt ning seejärel soovi korral dialoogi asuda.

Ettekandepäeva juhatas sisse Elle-Mari Talivee, kes rääkis aia olulisusest Marie Underi, Artur Adsoni, Friedebert Tuglase ja Elo Tuglase elus ja loomingu, päevikutes, kirjades: muuseumiosakond on mõlema kirjanikepaari endine kodu. Ulrike Plath andis ülevaate XVII ja XVIII sajandi baltisaksa aiast, keskendudes aedniku ja taimede vahelisele suhtele, suhtlemisele ja vastastikustele mõjudele.

Paarisettekandega järgnesid Kadri Tüür ja Ene-Reet Soovik, kes eritlesid mulla ja aiapidamisega seotud motiive Debora Vaarandi ja Jaan Kaplinski luules: erootilisi, isamaalisi, üldistusjõuga poeetilisi kujundeid (vt artikleid käesolevas numbris lk 753–764 ja 765–776). Kairit Kauri ettekanne keskendus varvalgustuslikule looduskäsitlusele XVIII sajandi luuletaja Bernhard von Fischeri värssjutustus-poemis „Hinter-Bergens allgemeine und eigene Winter- und Som-

merlust” („Mäetaguse üldine ja eriomane talve- ja suverõõm”). Riia linnaarstiselline maaelu kajastus on Balti looduluule esimene ulatuslik näide. Denis Kuzmin kaardistas põhjalikult Eestit külastanud ja enamasti siin suvitanud vene literaatide kirjeldusi siinsest loodusest. Rebekka Lotman vaatles looduskirjelduste kohta eesti sonetis: need on eri tasandite vahel liikumise meediumid ja võivad väljendada näiteks luulemina kõige sisimaid tundeid.

Anneli Banner Eesti Vabaõhumuuseumist rääkis aiaharrastuse tekkimisest eesti talurahva hulgas ning aedade kohast meie kultuuriloos. See oli heaks sissejuhatuseks pärastlõunastele ekskursioon-ettekannetele. Kõigepealt tutvustas Lea Eermann muuseumi aeda rajatud Marie Underi peenart, kuhu on istutatud kõik Underi luules tähendusrikastena mainitud aiataimed – ühtlasi on need ühe Tallinna linnaaia XIX sajandi lõpu tavalised liigid. Nii saab kirjandushuviline muuseumi ja selle aeda külastades täielikuma ettekujutuse sellest, milline lill on Underit inspireerinud – seda ka päris sõna otseses tähenduses: nii mõnedki peenra asukatest on imeilise lõhnaga! Seejärel rääkis roosiaretaja Mart Ojasalu omaaretatud, Eestis kasvatamiseks sobivaist roosisortidest 'Marie Under' ja 'Väike Illimar', mida samuti muuseumi aias näha saab. Kolmas aialoeng tutvustas pisiekskursioonina sellesama aia muutumisi: Tallinna Botaanikaiaia dendroloog Olev Abner on mitu aastat juhendanud aia eest hoolitsemist ning on Tuglase fotoalbumite põhjal tuttav ka 1950. aastate lõpus tekkinud iluaia ajaloolise kontseptsiooniga. Ühtlasi avati Keskkonnainvesteeringute Keskuse poolt toetatud kirjanike aia loodusõpperada.

Pärastlõunasel sessioonil jätkas Cornelius Hasselblatt taimsetel teemadel,

rääkides Andrus Kivirähki romaani-dest kui tekstidest, milles asjad saavutavad kummalise agentsuse, mis ei jää maailmaga aktiivsel suhestumisel alla inimtegelaste suutlikkusele. Külliki Kuuse ja Aare Pilve paarisettekannes keskendus Uku Masingu loodustunnetusele ning selle eritlemise võimalustele tekstianalüüsi vahenditega. Teise paarisettekandena esinesid Madis Kõivu uurijad, teatriteadlane Piret Kruuspere ja kirjandusuurija Indrek Ojam. Kruuspere vaatles lindude ning teiste loodustegelaste esinemist Kõivu näidendites; Ojam käsitles üldfilosoofilisel taustal Kõivu looduskujutuse afektiivsust. Päeva lõpetasid Arne Ruben, kelle ettekannes näitas amarüllise mitmemõõtmelist sümbolilisust Karl Ristikivi loomingus, ja Anneli Kõvamees, kes kõneles Ants Laikmaa aiast Taeblass, kus teiste puude kõrval kasvavad ka kunstniku poolt lähemaile sõpradele – ka Underile, Adsonile ja Tuglastele – pühendatud nimelised tammed.

Teise päeva ettekanded olid ühendatud Keskkonnaajaloo Keskuse traditsioonilise väljasõiduseminariga. Kehras rääkis Tõnu Õnnepalu omaenese aia-rajamiskogemustest, peatudes pikemalt

looduse distsiplineerimise võimalikkuse küsimusel ja liigitades aednikud kaheks – loomult istutajateks või kitkujateks. Õnne Kepi ettekanne maastikukujutusest XX sajandi alguse eesti luules esitas rohkeid näiteid eesti luuleklassika varasalvedest.

Päeva teisel poolel külastati Kehra kohaliku ajaloo uurijate, MTÜ Kehra Raudteejaam liikmete Anne Oruaasa ja Priit Raudkivi juhtimisel kõigepealt praegu varemetes, kunagi Eduard Virgole kuulunud Birkenruh' suvitusmõisa Kehra lähistel, kus kirjanduslikult viljaka 1917. aasta Siuru-suve veetsid Marie Under ja Friedebert Tuglas ning kus mõni aasta hiljem kirjutas A. H. Tammsaare oma „Kõrboja peremehe” (1922). Järgnes ringkäik ajaloolises Kehra raudteejaamas, raudteeäärsetel aianduskruntidel, paberivabrikus ja Olaf Schmeidti rajatud Matsi talu dendraariumis.

Esinejate ja kuulajate arvukus veenis, et keskkonnaajalugu kirjandusliku aia ja loodusekujutuse kaudu on äärmiselt köitev teema.

KADRI TÜÜR,
ELLE-MARI TALIVEE